בס״ד

שמעתא עמיקתא

גליון תקע״ח | האזינו | תשפ״ד | קהילת חניכי הישיבות | רמות ב׳ | ירושלים תובב״א

הלכות מצויות ליום הכפורים

משיעורי
הרה״ג הרב יוחנן בורגר שליט״א
מו״ץ וראש כולל הוראה רמות

ערב יום הכפורים

מצות אכילה

מצוה לאכול ולשתות בערב יוה״כ ולהרבות בסעודה. [שו״ע (סי׳ תרד סע׳ א) ומ״ב (ס״ק א)]. ויש לאדם למעט בלימודו כדי לאכול ולשתות. [מ״ב (שם ס״ק א)]. ואסור להתענות אפילו תענית חלום. [רמ״א (שם). ועי׳ במ״ב (ס״ק ב) שכתב דאם מתירא לנפשו ורוצה להתענות, יתענה עד סעודה המפסקת, דזאדי מן הדין סגי כשיאכל פ״א. ואם אינו מתענה היום כלל טוב שיתענה איזה יום אחר יוה״כ].

מי שפטור מהתענית

יש אומרים שהמצוה מוטלת אף על מי שפטור מהתענית (ולענין נשים יעויין בסמוך). [עי׳ בהעמק שאלה (שאילתא קסז אות יב), בכתי״ס (סי׳ קיב ד״ה ומדי) ובאג״מ (או״ח ח״ג סי׳ צ סד״ה אף אך). ועי׳ עוד בשמעתא עמיקתא גליון קט״ו].

נשים

גם נשים בכלל מצוה זו, אלא שאם לא תתענה משום חולי פטורה, כי כל עיקר שאנו מחייבין לאשה משום שצריכה להתענות למחר. [כתי״ס (סי׳ קיב) וכה״ח (סי׳ תרד אות ה). וכן נראה סתימת דברי המ״ב שנשים בכלל מצוה זו שהרי לא חילק בדבר. דלא כהרע״א (סי׳ טז) שמסתפק אם נשים בכלל מצוה זו. ועי׳ עוד במקראי קדש (ימים נוראים סי׳ לז) שאם אוכלת ביוה״כ פחות משכיעור שפיר נחשבת מתענה ועליה לאכול בעיוה״כ. ועי׳ בשמעתא עמיקתא גליון קט״ו].

אכילת מאכלים קלים

בערב יום הכיפורים אין לו לאכול אלא מאכלים קלים להתעכל, כדי שלא יהא שבע ומתגאה כשיתפלל. [שו״ע (סי׳ תרח סע׳ ד)].

דברים המחממים את הגוף

אין אוכלים דברים המחממים את הגוף, שלא יבא לידי קרי. [רמ״א (סי׳ תרח סע׳ ד)]. כגון בשמים וכרכום (שקורין זאפרין) ויין טוב. וזה אינו אסור כי״א בסעודה המפסקת. [מ״ב (ס״ק טז)]. כמו כן אין לאכול מאכלי חלב חמים כי מרבים זרע, אך בסעודת שחרית נוהגין לאכלן. [רמ״א (סי׳ תרח סע׳ ד), פמ״ג (א״א ס״ק ו) ומ״ב (ס״ק יח)]. וה״ה דיש ליזהר משום וביצים שהם ג״כ מרבים זרע. [מ״ב (ס״ק יח) ועי׳ בסי׳ ר״פ ס״ק א׳ שכתב דדוקא שומים צלויים מרבים זרע. ושכן עדשים מבושלים מרבים זרע אע״כ הם מלוחים]. חלב המעורב בתבשיל או טי״א עם חלב יש מקום להקל כי החלב בטל ברוב. [מ״ב (שם) ע״פ הפמ״ג (שם)].

שאר מאכלים

לא יאכל שומשמין מפני שמעלה גרה ואם אכל הרבה לא ישים אצבעו בפיו להקיא ביוה״כ שמא יבלע קצת מן הקיאה. כמו כן לא ישתכר בסעודה המפסקת ולא יאכל בשחרית וכ״ש בסעודת המפסקת. [מ״ב (ס״ק יח)]. וי״א שיש לאכול מאכלי דגים בסעודת שחרית, אבל לא בסעודת המפסקת. [מט״א (סי׳ תרד אות יח וסי׳ תרח אות א) וקשו״ע (סי׳ קלא אות יב)]. וי״א שדוקא דגים חמים אין לאכול בסעודה מפסקת אבל קרים אם אינם מלוחים לית לן בה. [אלף למגן (סי׳ תרח ס״ק ב)].

ממתי יש להזהר

בדברים המרבים זרע, כגון מאכלי חלב, היה ראוי להיות נזהר שלא לאכול כל היום, אכן העולם נוהגים לאכלן בשחרית. [רמ״א (סי׳ תרח סע׳ ד) ומ״ב (ס״ק טז)]. ובסעודה המפסקת נהגו לאכול בשר עוף כי הוא עיקר הסעודה, ויש שנהגו לאכול בשר עוף בשחרית. [מ״ב (ס״ק טז)].

קבלת תענית ושאר עינויים

קיבל עליו התענית

אם קיבל עליו התענית אינו רשאי לאכול. [שו״ע (סי׳ תרח סע׳ ג)]. ואסור גם ברחיצה וסיכה ובפרט במלאכה. [מ״ב (ס״ק יג)].

קיבל בלב

אם קיבל התענית רק בלב י״א שאינה קבלה, אלא צריך להוציאו בשפתיו. [רמ״א (סי׳ תקנג וסי׳ תרח סע׳ ד)]. וי״א שאף בלב הוי קבלה. ואסור אז כל מה שאסור ביוה״כ חוץ מנעילת הסנדל דמותר דהוי כאלו התנה בפירוש חוץ מזה (דהרי אנו רואין שאינו חולץ מנעליו, ועל כן הוי כאילו התנה). [מ״ב (סי׳ תקנג ס״ק ב) ושעה״צ (אות ג)]. ומ״מ רשאי להתנות שאינו מקבל עליו אלא איסור אכילה בלבד. [הגרנ״ק זצ״ל (חוט שני יוה״כ עמ׳ קיד)].

גמר בדעתו שלא לאכול

אם לא קיבל בלבו להתענות אפי׳ בלב אלא שגמר בדעתו שלא לאכול אינו כלום, ומ״מ נכון יותר להתנות בפירוש בפה או בלב שאינו מקבל עליו התענית עד ביה״ש. [מ״ב (ס״ק ב)].

זמן קבלת התענית

הקבלה מועילה רק מפלג המנחה ואילך אבל אם קיבל עליו חובת היום מקודם פלג המנחה אין בקבלתו כלום. אולם אם קיבל על עצמו סתם שלא לאכול עוד מועילה קבלתו, מחצות היום ואילך, אכן בזה אינו אסור רק באכילה ולא ברחיצה ובמלאכה. [מ״ב (ס״ק יד) ושעה״צ (אות כ)].

הפסיק אכילתו מבעוד יום

אם הפסיק מאכילתו בעוד היום גדול, יכול לחזור ולאכול כל זמן שלא קיבל עליו התענית. [שו״ע (סי׳ תרח סע׳ ג)]. ויש שכתבו שהמנהג שלאחר שאכל אסור לאכול כי בזה שמפסיק הוי כאילו קיבל בפה. ולכן לצאת דעה זו נכון שקודם בהמ״ז יאמר בפירוש שאינו מקבל עליו עדיין התענית, ועכ״פ יחשוב בלבו כזה. [מ״ב (ס״ק יב)].

בירך ברכת שהחיינו

אם בירך ברכת שהחיינו של כניסת היום מקבל עליו קדושת היום ואסור לו לאכול. [מ״ב (סי׳ תריט ס״ק ד)].

חלקת נרות

הדלקת הנר

יש מקומות שנוהגים להדליק נר בליל יוה״כ, ויש מקומות שנהגו שלא להדליק. וכל מקום ינהג כמנהגו. [שו״ע (רסי׳ תרי)]. והנוהגים להדליק מברכים על ההדלקה אקב״ו להדליק נר של יוה״כ. [מ״ב (ס״ק ז)]. והמנהג הפשוט הוא להדליק ולברך. [חיי״א (כלל קמד אות יד). ועי׳ בכה״ח (אותיות יב וטז) שכן נהגו בכמה מדינות מעדות ספרד. וכן דעת הגרישי״א זצ״ל (ח״ג אשרי האיש פכ״א אות א)]. ובמקום שאין מנהג כגון בעיר חדשה ראוי לנהוג כהנוהגים להדליק, ומ״מ לא יברכו על ההדלקה. [מ״ב (ס״ק ג) ושעה״צ (אות ה)].

השארת אור דלוק

המשאיר אור דלוק (אף במקום שנהגו שלא להדליק), עליו להדליקו בחדר ששוכב שם. [רמ״א (שם) ומ״ב (שם) כדי שלא יבא לידי תשה״מ, מאחר שרואה את אשתו אצל הנר שבביתו]. ואע״פ שיש נוהגים להקל להניחה על השלחן ולא בחדר, מ״מ יש להחמיר. [מ״ב (ס״ק ה). ועיי״ש שאכן כשאשתו אינה טהורה שבלא״ה בדיל מינה יש להקל כשמדליק בשולחן ולא בחדר]. ומ״מ במקום שנהגו להדליק, נראה שבודאי צריך להדליק אף בחדר זה. [שעה״צ (אות ד)].

מי שאינו נשוי

אף אלו שאינם נשואים כגון בחורים, בחורות, גרושות ואלמנות, נהגו להדליק בברכה ואפילו הם כמה במקום אחד. [הגרישי״א זצ״ל (אשרי האיש ח״ג פכ״א אות א)].

בתי כנסיות וישאר מקומות

מדליקים נר בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ובמבואות האפלים וע״ג החולים. [שו״ע (שם סע׳ ג)]. ובמוקמות אלו מדליקים בלא ברכה. [מ״ב (ס״ק ח) ע״פ הב״ח והפר״ח. וכתי׳ בשעה״צ (אות ו) דמשמע מדבריהם דקאי על הכל דהיינו, ע״ג החולים ג״כ, ולדידי צ״ע, דלכאורה גם שם שייך שלום בית, שאותן המשמשין לפניו יראו מה להביא לפניו, ע״כ]. ובבתי הכנסיות נוהגים להרבות בנרות. [שו״ע (סי׳ תרי סע׳ ד)].

נר הבריא

יש נוהגים שכל איש, גדול או קטן, מדליקין לו נר (ונוהגים להדליקו בבית), כי התורה שקרויה נר נגמרת ביוה״כ (כלומר משה רבינו ע״ה ירד עם לוחות שניות). [רמ״א (סע׳ ד), מ״א (ס״ק ג) ומחצה״ש (שם). ועי׳ עוד טעם בזה במ״א (שם). וכן הוא בכה״ח (אותיות כד וכז). וכתב האלף למגן (סי׳ תרג ס״ק יח) שכן המנהג]. ואין לעשות נר לאשה. [מ״ב (ס״ק י) דאשה לאו בת תורה היא]. ואם מדליק נר נשמה כמבואר בסמוך די לו בנר א׳ בלבד. [הגרישי״א זצ״ל (אשרי האיש ח״ג פכ״א אות ב)].

נר נשמה

מדליקים נר נשמה לאביו ולאמו שמתו. ובנר א׳ די לשניהם. [רמ״א (שם) מ״ב (ס״ק יב)].

כבו הנרות

אם כבו נרות אלו ביוה״כ, אין לומר לעכו״ם שיחזור וידליקם. [רמ״א (שם)]. ואף אם העכו״ם רוצה להדליק מעצמו צריך למחות בידו מאחר שהוא בשביל ישראל. [מ״ב (ס״ק יג)]. ומ״מ יחזור וידליקנו במוצאי יוה״כ, ואל יכבנו עוד, אלא יניחנו לדלוק עד גמירא. [רמ״א (שם). ויש להסתפק אם הרמ״א קאי גם על נר נשמה או רק על נר עבור החיים (נר הבריא). שו״ר במהרי״ל דיסקין (קו״א סי׳ ה ס״ק פד) שמסתפק בזה. ובערוה״ש (אות ז) כתב שנר׳ דקאי רק על נר שעושים עבור החיים].

יום הכפורים

חמשה עינויים

ביוה״כ יש איסור מלאכה, אכילה, שתייה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל, תשמ״ה, ואין חיוב כרת אלא על מלאכה ואכילה ושתייה. [שו״ע (סי׳ תריא סע׳ א)]. ושאר עינויים אין בהם אלא איסורא בלבד, יש אומרים שהם מן התורה וי״א שאינן אלא מדרבנן (ונפק״מ במקום ספק). ולמעשה ראוי להחמיר. [מ״ב (שם ס״ק ג)].

איסור אכילה ושתיה

שיעור אכילה

האוכל ביוה״כ ככותבת הגסה חייב, והוא פחות מכביצה מעט, ושיעור זה שווה לכל אדם. [שו״ע (רסי׳ תריב)]. ובפחות מכשיעור אין חיוב, אבל יש איסור מה״ת. [שו״ע (סע׳ ה) ומ״ב (שם)].

שיעור ככותבת

שיעור ככותבת הוא, דבר מאכל בנפח של כשני שליש של ביצה בינונית עם קליפתה, דהיינו כשלושים סמ״ק. [שש״כ (פל״ט אותיות יט – כ) ואור לציון (ח״ד פט״ו אות ה). ועי׳ בחזו״א (או״ח סי׳ ק ס״ק ה)]. ובשעת הצורך ניתן להקל שהוא כארבעים סמ״ק. [הגרמ״ש קליין שליט״א (עטורי מרדכי פכ״ו)].

להתחשב באויר שבמאכל

מודדים המאכל בלי להתחשב עם האויר שבתוכו. [מ״ב (סי׳ רי ס״ק א) ושש״כ (שם)]. ומכל מקום יש להבדיל בין חללי אויר הניכרים במאכל שאינן מצטרפים לשיעור, לבין חללי אויר שאינן ניכרים במאכל שהדין הוא שמצטרפים לשיעור. [מ״ב (סי׳ תפו ס״ק ג) ושעה״צ (שם אות ז) לענין שיעור אכילה לענין אכילת מצה. ודעת הגרישי״א זצ״ל (משנה באהל עמ׳ קס) שכן הדין לענין יוה״כ, משום ששיעור ככותבת הוא בכלל השיעורים שנמסרו מהלמ״מ, וע״כ אין לחלק בו כמו שרצה לחלק הגרשז״א זצ״ל בסמוך]. ויש מצדדים שלענין יוה״כ שתלוי ביתובי דעתיה, צריכים שהאוכל עצמו יהיה ככותבת, וע״כ יש למעד את האוכל לגמרי ואין לחשב את האוירים כלל. [הגרשז״א זצ״ל (נשמת אברהם סי׳ תריב ס״ק ו עמ׳ תשכ) ושש״כ (פל״ט הגה עא). ועי׳ מש״כ במנחת אשר קונטרס בדיני חולה (סי׳ יט)].

אוכל הנשאר בין השיניים או בין החניכיים

אוכל הדבוק בין השיניים אינו מצטרף לשיעור ככותבת. [חת״ס (או״ח סי׳ קכז ד״ה תו צל״ע)]. ואוכל הדבוק בין החניכיים (המודבק בחיכו שגרונו נהנה בו ומעיו לא נהנים בו, רש״י חולין קג:), יש אומרים שאינו מצטרף לשיעור ככותבת, כיון שלענין יוה״כ התורה אסרה הנאת מעיים דוקא. [חת״ס (או״ח סי׳ קכז ד״ה תו צל״ע)]. ויש אומרים שמצטרף, שאף לענין יוה״כ התורה אסרה הנאת גרון. [אור שמח (שב״ע פ״ב ה״ד) ואחיעזר (ח״ג סי סא)].

תחילת השיעור מהלעיסה או מהבליעה

יש אומרים שלענין יוה״כ שיעור אכילת פרס מתחיל משעת הבליעה (ולא משעת הלעיסה) כי דעת החתם סופר שדוקא הנאת מעיים אסורה בה ולא הנאת גרון (והנאת מעיים מתחיל מיד אחרי הבליעה עוד לפני הקיבה). [שבט הלוי (ח״ט סי׳ קעג). ועי׳ באור לציון (ח״ג פט״ו אות יג) שנקט לענין אכילת כזית מצה שמונים מזמן הבליעה]. אלא דעיין לעיל שיש חולקים וסוברים שאף ביוה״כ יש איסור בהנאת גרון ואם כן לדעתם יש להתחיל משעת הלעיסה.

שיעור השתיה

שיעור שתייה האסורה

השותה ביום הכיפורים מלא לוגמיו (פירוש מלא פיו), חייב. ומשערים בכל אדם לפי מה שהוא, הגדול לפי גדלו והקטן לפי קטנו. ולא מלא לוגמיו ממש, אלא כדי שיסלקנו לצד א׳ בפיו ויראה כמלא לוגמיו, והוא פחות מרביעית באדם בינוני. וכל המשקים מצטרפים לכשיעור. [שו״ע (סי׳ תריב סעי׳ ט)]. ואף בפחות מכשיעור יש איסור כי חצי שיעור אסור מה״ת.

איך משערים

כיון שקשה למדוד השיעור של מלא לוגמיו, יש למלאות את כל הפה במים ככל יכולתו והחצי מזה הוא ודאי פחות ממלא לוגמיו. [הגרשז״א זצ״ל (נשמת אברהם סי׳ תריב ס״ק ט עמ׳ תשכד). וכ״כ בספר שיעורי תורה (סי׳ ג ס״ק לג 2). ועי׳ בבה״ל (סי׳ רעא ד״ה והוא רובו) וחזו״א (או״ח סי׳ לט ס״ק טז). ודעת הגרנ״ק זצ״ל (שם עמ׳ קמב) דשיעור מלא לוגמיו הוא תלוי לפי מה שהוא אדם בטבעו עם השיניים שלו, כמה משקה נכנס, ולכן אין חילוק אם נעקרו או נפלו לו השיניים, דתמיד משערין כאילו היו לו שיניים באופן טבעי, ע״כ].

השיעור בסמ״ק

הסכמת הפוסקים שעד 40 סמ״ק נוזלים (או 40 גרם מים), הוא בודאי פחות מכשיעור אצל אדם בינוני (אלא אם כן מדובר באדם קטן באיבריו, כגון בחור בר מצוה וכדו׳ שייתכן שמלוא לוגמיו שלו קטן יותר משיעור זה. וכן להיפך, אצל אדם גדול באיבריו, מלוא לוגמיו גדול יותר משיעור זה). [שיעורין של תורה (שיעורי המצוות אות כג)]. [שתייה לשיעורין כ-40 סמ״ק כל עשר דק׳, תיתן כמעט שישה ליטרים ליממה, ובדרך כלל א״צ בכמות כה גדולה].

זמן צירוף השתייה

אם שתה מעט וחזר ושתה, אם יש מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה כדי שתיית רביעית, מצטרפים לכשיעור, ואם לאו, אין מצטרפים. [שו״ע (סי׳ תריב סעי׳ י) בדעה הראשונה בסתם]. ויש אומרים ששיעור צירוף השתיות כדי אכילת פרס, כמו צירוף אכילות. [שו״ע (שם) בשם י״א].ויש להחמיר ששיעור השתיה מצטרף בזמן של כדי אכילת פרס. [עי׳ במ״ב (ס״ק לא) שמלשונו משמע שהעיקר כדעה ראשונה, אבל הפר״ח והגר״א כתבו שהעיקר כדעה השניה, ע״כ. ומבואר שיש להחמיר בדבר]. ועל כן השותה בשעורים ישתה פחות ממלא לוגמיו, וימתין אחרי כל שתיה ושתיה זמן של תשע דקות, או לפחות זמן המפורט לעיל (לענין שיעור של אכילת פרס), ואם לא די לחולה בשתיה כזו, על כל פנים ישתה כל פעם פחות ממלוא לוגמיו, וימתין זמן מה, ושוב ישתה פחות ממלוא לוגמיו. [שש״כ (פל״ט אות כב)].

שיעור כדי שתיית רביעית (למקילין לעיל)

מבואר לעיל שיש סוברים שאם מתחילת שתיה הראשונה עד סוף שתיה האחרונה שהה יותר מכדי שתיית רביעית, אין מצטרף לכשיעור (ואין צריך בין שתיה לשתיה שיעור זמן של כדי אכילת פרס). וסתם שתיית רביעית משערים כדרך שתיית בני אדם, שאינו שותהו בבת אחת כי אם בשתי פעמים. [שעה״צ (סי׳ רי אות יא). ועי׳ באור לציון (ח״ב פי״ז אות יד)].

מה בכלל אוכל ומה בכלל משקה

כל דבר שהוא מאכל ואוכלו על ידי לעיסה (דהיינו פעולה של אכילה), שיעורו בככותבת, ושהייתו בכדי אכילת פרס כמבואר לעיל. וכל דבר שהוא מאכל אבל אוכלו על ידי גמיעה, ולא על ידי לעיסה, שיעורו בככותבת, ושהייתו כדי שתיית רביעית או כדי אכילת פרס כמבואר לעיל. [נשמת אברהם (שם עמ׳ תשכג). ועי׳ בתורת היולדת (פנ״ב מאות ג)]. ויש מסתפקים לענין נוזלים שנקרשו במקצת (כגון שמנת, גלידה וכדו׳) אם דינם כאוכלין או כמשקין לענין יוה״כ. שהרי צורת כניסתם לפה היא על ידי כף כדרך אכילה, ואילו פעולת בליעתן היא בלא לעיסה אלא על ידי שנימוחים בפה מאליהן שהוא דרך שתייה. [הגרשז״א זצ״ל (נשמת אברהם שם עמ׳ תשכב). ועי׳ בספר וזאת הברכה (פ״ה אות א) שהביא מח׳ פוסקי זמנינו בזה בנוגע לברכה אחרונה].

דברים המותרים והאסורים לבלוע

אוכל הנשאר דבוק בשיניים מערב יוה״כ

לפני תחילת הצום יש לנקות האוכל הנשאר בין השיניים, שלא יבוא לבולעו בצום. [עי׳ בבן איש חי (צו אות ח) שכתב כן לענין חמץ בערב פסח. ועי׳ עוד בחקר הלכה (ח״ב אות ח ס״ק כו) ובישכיל עבדי (ח״ה או״ח סי׳ ו) ועי׳ באריכות בשמעתא עמיקתא גליון ק״ז]. ועי׳ בסמוך לענין אוכל הדבוק בין החניכיים.

בליעת רוק

מותר לבלוע רוק, כיון שאין כונתו כלל לשתיה. אבל אם כוונתו לשתיה אסור. [מ״ב (סי׳ תקסז ס״ק יג)]. ומ״מ כל זה ברוק שגלגל בפיו, אבל כל זמן שאינו מגלגלו בפיו מותר בכל גוונא. [הגרישז״א זצ״ל (הלכות חג בחג פכ״ב אות כ בהגה)]. ויש אומרים שאין איסור כלל לבלוע רוק. [חזו״א (דינים והנהגות פ״ב אות ט). וכן בתורה לשמה (שאלה קנד) כתב שכיון שהוא דבר מועט ואינו ראוי לאכילה אין לחוש. ושו״מ שכן צדד בארץ צבי (פרומר ח״א סי׳ כח). ועי׳ בזה בשמעתא עמיקתא גליון קנ״ה].

גלולות ותרופות

לקיחת תרופות (גזירת שחיקת סממנים)

ביוה״כ אסור לקחת תרופות משום גזירת סממנים פרט לחולה שאב״ס (וק״ו לחולה שיב״ס) שהותר עבורו לקיחת תרופות בשבת ויו״ט. [עי׳ שו״ע (סי׳ שכח סעי׳ יז וסי׳ תצו סע׳ ב) ומ״ב (שם)]. וחולה שאב״ס היינו חולה שנפל מחמת חליו למשכב ואין בו סכנה, או שיש לו מיחוש שמצטער וחלה ממנו כל גופו שאז אע״פ שהולך דינו כנפל למשכב. [שו״ע ורמ״א (שם)].

המשך טיפול

אדם בריא החייב להמשיך לקיחת תרופות לפי פקודת רופא כדי שלא יחלה במחלה שאין בה סכנה, מותר לו לקחת תרופות בשבת ויוה״כ (כפי שיבואר להלן). [שש״כ (פל״ד אות יז)].

לקיחת תרופה למנוע חולי או הקאות בצום

אדם בריא שיודע שיש סיכוי גדול שאם לא יקח תרופה וכדו׳ יהיו לו הקאות וכדו׳ שיגרמו לו לשבור את הצום, רשאי לקחתה ע״מ למנוע החשש. [כי הרי מותר לקחת תרופות ע״מ למנוע חולי. ועוד כי עדיף לעבור על איסור קל של חשש גזרת שחיקת סממנין מודאי איסור תורה חמור (עי׳ מש״כ להלן לענין להתחבר לאינפוזיה ע״מ למנוע אכילה ביוה״כ). ועי׳ באג״מ (ח״ד סי׳ קכא) שכתי שבמקום שיש רק אומדנא של הרופאים שנר תעזור למנוע הקאות יש לאסור משום איסור שחיקת סממנים, אא״כ יש לו צער שלא יוכל לצום שבאופן זה יש להתיר].

לקיחת גלולות ותרופות בצום

מותר לקחת גלולות שאין להם טעם ערב ביוה״כ (ללא אמצעות מים, כמבואר להלן), כשיש צורך בכך, אפילו לאדם שאינו חולה, וכגון הצריך לקחת תרופה להמשך טיפול. [עי׳ במקורות דלהלן. ולענין לקיחת תרופות להמשך בשבת ויו״ט, הנה דעת החזו״א (ארחות רבינו ח״א עמ׳ קנה) שכל שהתחיל לקחת התרופה לפני שבת או יו״ט, מותר להמשיך לקחתה בשבת ויו״ט ואין בזה משום גזרת שחיקת סממנים. וכן דעת הגרישז״א זצ״ל (קובץ תשובות ח״א סי׳ מ אות ב) אולם דעת האג״מ (או״ח ח״ג סי׳ נג) להחמיר בזה. ודעת הגרשז״א זצ״ל (שש״כ פל״ד הגה עז) שאם ההפסקה תגרום לו נזק, או שהרפואה היא רק בח׳ ימים רצופים אשר מוכרח להיות שבת ביניהם, מותר]. וכן הסובל מכאב ראש חזק במשך הצום ומחמתו נחלש כל גופו רשאי לבלוע משכך כאבים וכדו׳ להוריד הכאב. [דכיון שנחלש כל גופו בכלל חולה שאב״ס הוא ורשאי לקחת תרופות ע״מ להתרפאות, וכמבואר בשו״ע בסי׳ שכ״ח, וכן הביא בשש״כ (פל״ד אות ג). וכן פסק הגרנ״ק זצ״ל (שם עמ׳ קסה) לענין צום יוה״כ למי שסובל מסחרחורות או כאבי ראש חזקים]. ובכל אלו במקום שאפשר עדיף יותר לקבל את התרופה על ידי פתילה (נר). [עי׳ באג״מ (ח״ד ססי׳ קכא) ובנשמת אברהם (סי׳ תריב ס״ק ז עמ׳ תשכג)].

תרופות שיש להם טעם ערב לחיך

ההיתר הנזכר לענין לקיחת תרופות וגלולות הוא דוקא כשאין להם טעם ערב. אמנם אם הוא חולה שאין בו סכנה הזקוק לקחת תרופות שיש להם טעם ערב, עליו לערב דבר מר וכדו׳ (באופן שאינו פוגם את התרופה) עד שלא ירגיש המתיקות שבהם. (אולם אין להתיר למי שאינו חולה, לשתות משקה פגום לצורך לקיחת גלולות ותרופות). [עי׳ לקמן].

לקיחת גלולות ותרופות באמצעות משקה

אין היתר לבלוע תרופות עם מים, ועל כן יש לבלעם בלבד או ע״י בליעת רוק. (אלא שיש תרופות מסוימות שעלולות להזיק אם לוקחים אותם על קיבה ריקה או ללא אמצעות מים. ויש לברר הדבר בטרם מועד). וחולה שאב״ס הזקוק לתרופה, ואינו יכול לבולעה ללא מים (או שאסור לו לקחת את התרופה על קיבה ריקה), בשעת הדחק יש להתיר לבלוע התרופה ע״י שיערב במים דבר מר עד שאין בהן הנאה לחיך כלל לו ולרוב בנ״א, כגון קפה שחור חזק (ללא סוכר) או תה חזק (ללא סוכר) וכדו׳ (ובמקום האפשר ישתדל שיהיה פחות מכשיעור). [הגרשז״א זצ״ל (הליכ״ש פ״ה אות ח ובהגה), הגרישז״א זצ״ל (אשרי האיש ח״ג פכ״ג אות כג) והאו״ל (שם)]. כמו כן ניתן להמיס התרופה עצמה בקצת מים באופן שהמים הופך להיות מר מחמת התרופה (וזה בתנאי שהמים לא פוגעים ביעלות התרופה). ומ״מ אם דבר אפשרי לכתחלה עדיף לקבל את התרופה על ידי פתילה (נר). [עי׳ לעיל המקורות ובשמעתא עמיקתא גליון קנ״ה].

דיני אכילה לקטנים

האכלת קטן

קטנים מותרים באכילה ביוה״כ. [שו״ע (סי׳ תרטז)]. ומותר אף להאכילם בידים. [מ״א (סי׳ שמג ס״ק ג וסי׳ רסט ס״ק א), חיי״א (כלל סו אות י), מ״ב (סי׳ תרטז ס״ק א) והגרנ״ק זצ״ל (חוט שני ח״ד עמ׳ ש״ה)].

תענית שעות

קטן וקטנה הבריאים, בני ט׳ שנים שלימות, או כחושים בני י׳ שנים שלימות, מחנכין אותם להתענות לשעות. כגון אם היו רגילים לאכול בשעה מסוימת מאכילין אותם כשעה לאחר מכן או יותר, לפי כוחם. [שו״ע (סעי׳ ב)].

קטן שהוא פחות מבן תשע

קטן שהוא פחות מבן ט׳ אין מענין אותו ביוה״כ אפילו בתענית שעות, כדי שלא יבא לידי סכנה. [שו״ע (שם) ומ״ב (ס״ק יד)]. ואפי׳ אם רוצה להחמיר על עצמו, מוחין בידו. [רמ״א (שם)].

בן י״א שנים בהשלמת צום יום הכפורים

י״אשבן י״א שנה, בין זכר בין נקבה, מתענין ומשלימין מדברי סופרים, כדי לחנכן במצוות. [שו״ע (שם)]. וי״א שאינן צריכין להשלים מדרבנן כלל (חוץ מתענית שעות). [רמ״א (שם) ומ״ב (ס״ק ח)]. ויש לסמוך עליהם בנער שהוא כחוש ואינו חזק להתענות. [רמ״א (שם)]. ולמעשה בזמן הזה מחמת חולשה שירדה לעולם, המנהג להקל שלא להשלים התענית עד שיכנסו בעול מצוות. [עי׳ במ״ב (ס״ק ט) שכתי שמה שאין מדקדקין להתענות שום תינוק בשנת י״ב, משום דבזה״ז ירדה חולשה לעולם. ומהא״ר משמע שאפי׳ בשנת י״ג אין נוהגין להתענות כ״ז שלא השלים שנת י״ב. ודעת הגרשז״א זצ״ל (הליכ״ש יוה״כ פ״ו אות יד והגה כז) שבזמננו אין הקטנים משלימין תעניתם עד הגיעם למצוות (אפי׳ בתענית הסמוכה ליום הגיעם למצוות)].

בת י״ב ובן י״ג שנים

בת י״ב ויום אחד, ובן י״ג ויום אחד, שהביאו שתי שערות, הרי הם כגדולים לכל מצות ומשלימים מן התורה, אבל אם לא הביאו שתי שערות, עדיין קטנים הם ואינן משלימין אלא מדברי סופרים. [שו״ע (שם). ועי״ש במ״ב (שם)]. ואפי׳ הם רכים וכחושים (ואין להם סכנה לצום), צריכים להשלים כי חושש שנשרו השערות. [רמ״א (שם). ועי׳ במ״ב (ס״ק יב) שהרמ״א מיירי באופן שהגדיל לפני או שלא בדקוהו].

הזכרת יום הכפורים בברכת המזון

קטן המברך ברכת מעין שלש או ברכת המזון על אכילתו ביום הכפורים, אף על פי שגדול האוכל מחמת פקוח נפש צריך להזכיר מעין המאורע, מכל מקום יש אומרים שלא מחנכים הקטנים בזה. [הגרשז״א זצ״ל (הליכ״ש יוה״כ פ״ו הגה 58)].

חולה שיש בו סכנה

חיובו בצום

חולה שיש בו סכנה פטור מלצום. [שו״ע (סי׳ תריח)]. ואף אם אין סכנה מיידית אלא הדבר עלול לגרום סכנה אף בעוד זמן ארוך ואפילו עלול לקרב את פטירתו במעט פטור. [שבת שבתון (אות כד) וחשוקי חמד (יומא פב.) בשם הרב מבריסק זצ״ל וע״פ המ״ב (סי׳ של סק יג), ועי״ש]. **ועי׳ בשמעתא עמיקתא הלכות מצויות ליוה״כ - מהדורה מורחבת, מי בכלל חולה שיש בו סכנה ודיניו של חולי קורונה.**

חיובו לאכול רק לפי הצורך

אף אם הותר לו לאכול פעם אחת יותר מכשיעור, מכל מקום על האכילה השניה אם היה די לו בפחות מכשיעור ואכל כשיעור חייב כרת. לכן צריך לשער בכל אכילה ואכילה אם די לו בפחות, וקשה מאד לשער כן וצריך לזה זריזות ובקיאות. [בה״ל (סי׳ תריח ד״ה ואם אמדוהו) בשם בנין ציון (סי׳ לד). ומ״מ בכל ספק אם די לו בשיעור זה וכדומה מקילים. [הגרישז״א זצ״ל (הלכות חג בחג פכ״ו הגה 33) כי יש לצרף בכל כה״ג דעת הסוברים שבמקום פקו״נ לא נאמר דין שיעורין].

חולה הנצרך לשתות האם רשאי אף לאכול

חולה הנצרך רק לשתייה על מנת להינצל מחשש סכנה, אסור לו לאכול. [שש״כ (פל״ט אות ו)].

להקפיד למעט באיכות האוכל

חולה הנצרך לאכול, אינו חייב להקפיד למעט באיכות האכילה (כגון שדי לו בלחם אעפ״כ רשאי לאכול בשר שמן). [חת״ס (ח״ו ססי׳ כג) והגרשז״א זצ״ל (נשמ״א סי׳ תריב עמ׳ תשיז ד״ה לגבי)]. ועל כן כשמאכילים חולה, יש לבחור עבורו סוג מזון שיסיפק לו כמות מועטת ממנו, ולא יצטרך לאכול כמות גדולה, לדוגמא, אם אפשר להאכיל את החולה דבש או ענבים, ואם יאכל דבש יספיק לו ככותבת, ואם נאכילו ענבים יצטרך לאכול ב׳ כותבות, יש להאכילו דבש, כדי למעט באיסורים. ובימינו אם אפשר להאכילו ״אינשורס״ שהוא מזון מרוכז, ומעט ממנו מספיק, יש להאכילו אינשורס. [הגר״ז זילברשטיין (חשוקי חמד יומא פג.)].

שתיה מתוקה

חולה הנצרך רק לשתות מים רשאי לשתות אף מיץ פירות וכדו', וא"צ לצמצם באיכות השתיה כפי שצריך לעשות בצומות אחרים, משום שיוה"כ יו"ט הוא. [הגרשז"א זצ"ל (נשמ"א סי' תריב עמ' תשיז) ע"פ האו"ש הנ"ל]. וי"א שכל זה לענין חולה, אבל במעוברת שאינה חולה אלא צריכה לשתות רק כדי שלא יהיו לה צירים יש להחמיר שתשתה רק מים. [הגרמש"ק שליט"א].

אכילה שלא כדרכה

חולה שלא די לו בשיעורים, יאכל כדרכו, ואין צריכים לשנות ולהאכילו שלא כדרך אכילה כדי למעט באיסורים. [הגרשז"א זצ"ל (מנח"ש ח"ב סי' נח אות כו), הגריש"א זצ"ל (הל' חג בחג עמ' תיח הגה 36-37) והגרנ"ק זצ"ל (חוט שני יוה"כ פ"ט עמ' קסה). דלא כהכת"ס (או"ח סי' קיא) והבנין ציון (סי' לה). ועי' והכה"ח (סי' תריב אות כח). וי"א שאם הוא רק חולה שאב"ס, אלא שחוששים שאם לא יאכל יסתכן, עליו להשתדל לאכול שלא כדרך כגון ע"י עירוב דבר מר. [הגריש"א זצ"ל (שם)].

אכילה לשיעורים

אכילה לשיעורים לחולה שיש בו סכנה

כשמאכילין חולה שיש בו סכנה אם אמדוהו שמספיק לו אכילה או שתיה לשיעורים מאכילין אותו מעט מעט, כדי שלא יצטרך לשיעור. [שו"ע (סי' תריח סע' ז)]. ודוקא אם ברור הדבר שדי לו בשיעורים, אבל בספק יאכל כדי צרכו כרגיל בכל יומות השנה. [שו"ע (שם סע' ח)]. וי"א שחולה שיב"ס א"צ שיעורים כלל, ולא נאמר דין שיעורין אלא על חולה שאין בו סכנה שהרופא אומר שאם לא יאכילו אותו יכבד עליו החולי ויסתכן. [נצי"ב (שאילתא קסז אות יז ועמק דבר שאי' לח אות ה). והגר"ח זצ"ל (חי' מרן הגרי"ז שבה"ע פ"ב)]. אולם כבר פשטה ההוראה להחמיר שמאכלים אותו פחות פחות משכיעור אף שהוא כבר מסוכן, אם די לו בכך. [הגריש"א זצ"ל (הלכות חג בחג פכ"ו הגה 33). וכן הוא בשש"כ (פל"ט הגה כ), בצי"א (ח"ו סי' יג) ועוד. ועי' בנשמ"א (ס"ק ב) שהגר"י אברמסקי זצ"ל פסק כהגר"ח]. ומ"מ מצרפים סברת המקילין אפי' במקום של חשש קטן אחר, כגון אם די לחולה בשיעור זה, או ספק בשיעור עצמו. [הגריש"א זצ"ל (שם)].

החולה אומר שלא די לו בשיעורים

אם החולה אומר שאין אכילה או שתיה בשיעורים מספיקין לו, מאכילים אותו כרגיל ביום חול. [שו"ע (סי' תריח סע' ח)]. ונוהגין שנותנין לפניו מאכל ואומרים לו יוה"כ היום ואם אתה חושש שיהיה לך סכנה אם לא תאכל כשיעור בבת אחת אכול בבת אחת ואם לאו תאכל מעט מעט פחות משכיעור. [מ"ב (ס"ק כד)].

חולה שאין בו סכנה הנצרך לאכול כדי למנוע סכנה

חולה שאין בו סכנה, או אדם שכעת הוא בריא אלא שצריך לאכול כדי למנוע שלא יבוא לידי סכנה, אם די לו בשיעורין לכל הדעות חייב לאכול ולשתות פחות פחות משכיעור. [עי' מה שכתבנו לעיל לענין חולה שיש בו סכנה שדי לו בשיעורין].

שיעוריו מתחלת הצום כדי שלא יזדקק ליותר מכשיעור

חולה שאינו יכול לצום כל היום, מוטב שיתחיל לאכול מהבוקר פחות משכיעור, כיון שאם ימשיך לצום בודאי יצטרך לאכול שיעור שלם. [בעל המחנה חיים (קול סופר יומא הל' יוה"כ עמ' קיד), אע"מ (או"ח ח"ד סי' קכא) והגרשז"א זצ"ל (נשמ"א עמ' תשמא). ועי' בשש"כ (שם הגה צב) בשם הגריש"א זצ"ל].

מדידת השיעורים ביוה"כ

מותר למדוד שיעורים אלו גם ביוה"כ, אך טוב לעשות זאת מבעוד יום. [שש"כ (שם אות כא)].

ברכות הנהנין לאוכל ושותה בשיעורים

ברכה ראשונה

האוכל או השותה בשיעורים מברך ברכה ראשונה לפני האכילה או השתיה הראשונה, אבל אינו מברך ברכה ראשונה לפני אכילת כל שיעור ושיעור או לפני כל שתיה, אם לא הסיח דעתו מהאכילה והשתיה. [שש"כ (פל"ט אות כג)].

ברכה אחרונה

האוכל בשיעורים, בסוף האכילה והשתיה יברך ברכה אחרונה, אם אכל שיעור המחייב ברכה אחרונה [והוא כזית בזמן של כדי אכילת פרס (לכל היותר ד' דק'), שאע"פ שאכל לשיעורים, היינו לענין שיעור אכילה ביוה"כ שהוא ככותבת, שהוא יותר מכזית], ובמקום שהוא מסופק אם אכן אכל שיעור המחייב ברכה אחרונה, לא יברך. [שש"כ (פל"ט אות כג). ועי' וזאת הברכה (עמ' 8) עוד שיטות לענין שיעור זמן לברכה אחרונה. ולדעת האור לציון המובא שם אף אם אכל כשיעור תוך שש דקות מברך ברכה אחרונה].

טעה ואכל כשיעור חובתו בברכה אחרונה

אם טעה ואכל באיסור, כגון שאסור לו לאכול כשיעור ואכל כשיעור, מברך ברכה אחרונה. [הגרח"ק זצ"ל (שבת שבתון עמ' שנו) ע"פ המ"ב (סי' קצו ס"ק ד), ומ"מ אם עשה במזיד דעתו שאינו מברך].

דיני סעודה לפטורים מהתענית

קידוש

חולה הצריך לאכול ביוה"כ אינו מקדש לא על היין ולא על הלחם. והדין כן אף כשחל יום הכיפורים בשבת. [מ"ב (סי' תריח ס"ק כט), אג"מ (חו"מ ח"א ססי' לט) וכה"ח (שם אות ס)].

לחם משנה

חולה הצריך לאכול ביוה"כ פטור מלחם משנה אפילו חל יוה"כ בשבת. [מ"א (סי' תריח ס"ק י) הובא בשש"כ (פל"ט אות לג). ודעת הכה"ח (אות ס) שאם יש לו שני ככרות נכון לבצוע עליהם].

נטילת ידים לפני אכילת פת

חולה האוכל פת ביוה"כ, נוטל ידים לסעודה כדין נטילת ידים בימות החול, כלומר עד לפרק היד. [הגרשז"א זצ"ל (שש"כ פל"ט אות לג והגה קו), שבט הלוי (ח"ח סי' קלט) ואור לציון (ח"ד פי"ב אות ה)]. ואף אם החולה אוכל פחות פחות משכיעור ונמצא שאוכל פחות מכביצה או פחות מכזית בתוך כדי אכילת פרס נוטל ידיו (ומ"מ אינו מברך על הנטילה, עי' בשו"ע בסימן קנ"ח סע' ב' וסע' ג' במ"ב שם). [כן דעת הגרח"ק זצ"ל (תורת המועדים ס"ק י) ושם איירי לענין אכילה יותר מכזית, אבל פחות מכביצה. ודעת האור לציון (ח"ד פי"ב אות ה) שאינו נוטל בכה"ג].

מים אחרונים

לאחר אכילת פת נוטל ידיו כדין. [הגרח"ק זצ"ל (תורת המועדים ס"ק י)].

חובת זימון

שלשה המותרים לאכול ביוה"כ, יתכן שאין ראוי שיאכלו יחד, ואפאם עשו כן יש להסתפק אם חייבין בזימון. [הגרשז"א זצ"ל (שש"כ פל"ט הגה קיא)].

הזכרת יעלה ויבוא (ורצה והחליצנו כשחל בשבת)

דעת השו"ע (סי' תריח סע' י) שחולה הצריך לאכול ביוה"כ בגמר סעודתו מברך ברכת המזון ואומר: יעלה ויבא בבונה ירושלים (ויאמר זוכרנו לטובה ביום הכיפורים הזה). ואם חל בשבת אומר רצה והחליצנו. [מ"ב (ס"ק כט)]. ומ"מ דעת המשנה ברורה (שם ס"ק כט) שמחמת שיש חולקים בזה (וסוברים שאינו צריך לומר יעלה ויבא ורצה), אם שכח לומר יעלה ויבוא, או רצה והחליצנו כשחל בשבת, ונזכר אחר ששיים ברכת בונה ירושלים אינו חוזר.

הזכרת יוה"כ בברכת מעין שלש (ורצה והחלצנו כשחל בשבת)

אם צריך לברך ברכה אחת מעין שלש, יוסיף ויאמר וזכרנו לטובה ביום הכיפורים הזה. [הגרשז"א זצ"ל (שש"כ פל"ט אות לג) והאדר"ת (תפלה לדוד עמ' קכג) הסתפק בדבר ולא הכריע]. ואם חל בשבת יוסיף גם ורצה והחליצנו ביום השבת הזה.

רחיצה

אסור לרחוץ, בין בחמין בין בצונן, ואפי' להושיט אצבעו במים, אסור. [שו"ע (סי' תריג סע' א)]. וי"א שאיסור זה הוא אף בשאר משקים. [נהר שלום (ס"ק ט) ע"פ הפר"ח (ס"ק א)]. וי"א שדוקא במים יש משום איסור רחיצה, אבל בשאר משקים שבשאר ימות השנה יש בהם משום בזיון אוכלין אין איסור רחיצה ביוה"כ. [כן צידד בנהר שלום (שם). ועי' ברש"ש (יומא עג:)].

גופו מלוכלך

אם היו ידיו או רגליו או שאר גופו מלוכלכים בטיט או בצואה, או שנטף דם מחוטמו, מותר לרחצם, שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג. [שו"ע (שם)]. ומ"מ צריך ליזהר שלא ירחץ אלא מקום המטונף ואם גופו מלוכלך בכמה מקומות והוא טורח לרחוץ מקומות המטונפים כל א' בפ"ע מותר לכנוס במים לרחוץ כל גופו בפ"א כדי להסיר הלכלוך שעליו (ולא להנאת רחיצה רק להעביר הלכלוך). [מ"ב (ס"ק א)].

להעביר זיעה

אם הזיעה הרבה ורוצה לרחוץ להעביר הזיעה מותר כיון שאינה רחיצה של תענוג ומ"מ מי שאינו אסטניס ואי"צ לרחיצה זו כ"כ נכון להחמיר שלא לרחוץ בשביל העברת הזיעה כמו שאסור לסוך בשמן להעביר הזוהמה. [מ"ב (שם ס"ק ב) ושעה"צ (אות ד)].

לצורך רפואה

החולה רוחץ כדרכו, אע"פ שאינו מסוכן. [רמ"א (סע' ט)]. וכן הבא מן הדרך ורגליו כהות, מותר לרחצן, כי אין זה בכלל רחיצה לתענוג. [רמ"א (סע' ב)]. וכ"ש משום רפואה גמורה מותר לרחוץ במקום שאין איסור משום רפואה בשבת [אא"כ הוא חולה שאב"ס]. [מ"ב (ס"ק י) דלא גרע ממי שבא מן הדרך ורגליו כהות].

יולדת

יולדת שהיא תדירה בדמים פשיטא שיכולה לרחוץ בשרה הן מפני שהיא כחולה והן מפני הסרת טינוף. [ערוה"ש (אות ט)].

לצורך מצוה (כגון קבלת פני רבו)

אין איסור רחיצה כשעושה לצורך מצוה ואינו מכוין כלל להנאת רחיצה (כגון לעבור נהר בגופו ע"מ לקבל פני רבו). [שו"ע (שם סע' ה-ו)]. ואשה שלובשת לבנים ביוה"כ מותרת לרחוץ מעט בין ירכותיה. ולא תרחץ בבגד כי אם ביד שלא תבוא לידי סחיטה. [מ"ב (ס"ק לא)].

במקום הפסד (כגון ההולך לשמור על פירותיו)

אין איסור רחיצה כשעושה משום הפסד ממון ואינו מכוין כלל להנאת רחיצה (כגון לעבור נהר בגופו במים עצמן ע"מ לשמור על פירותיו). [שו"ע (שם סע' ח)].

לצורך חיטוי – שימוש באלכוהול ג'ל

הצריך לטפל בחולה וכדו' ולצורך כך צריך לחטאות ידיו, מותר לו לרחצם כיון שאין זה רחיצה של תענוג. [פשוט. וכן דעת הגרנ"ק זצ"ל (חוט שני יוה"כ עמ' קלג)]. וע"כ מותר למוהל קודם המילה לשטוף ידיו ע"מ למנוע זיהום לתינוק. [הגרישז"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"ג אות נא)]. וכן מותר לשטוף ידים בסבון או באלכוהול ג'ל ע"מ למנוע חשש הדבקות של נגיף הקורונה. [כי אין זה בכלל רחיצה של תענוג וע"ש שריא כמבואר לעיל].

רחיצת פניו

מי שהוא אסטניס ואין דעתו מיושבת עליו עד שיקנח פניו במים, מותר. [שו"ע (סע' ד)]. ונהגו להחמיר בזה אפי' ברחיצת העינים, שהיא קצת רפואה. [רמ"א (שם)]. ואם פניו מלוכלכים קצת או שיש לו לפלוף על עינו יכול ללחלח אצבעו במים ולרחוץ במקום הלכלוך או בכדי להעביר הלפלוף רק יזהר שלא לרחוץ רק מקום המלוכלך בלבד. [מ"ב (ס"ק ט)].

כלה תוך ל' לנישואיה

כלה, כל שלשים יום אחר נשואיה מותרת לרחוץ פניה, כדי שלא תתגנה על בעלה. [שו"ע (שם סע' י) ומ"ב (ס"ק כו)]. וי"א שזה היה בזמניהם שלא היו בבהכ"נ כל היום אבל בזה"ז שאינו רואה אותה כל היום לא נוהגין בזה היתר. [מ"ב (ס"ק כו) בשם החיי"א].

מגבת רטובה (ממחטות לחות)

אסור להצטנן באמצעות מגבת לחה וכדו', אם הוא טופח על מנת להטפיח כי עובר הלחלוחית לגופו ומתענג. [שו"ע (סע' ט) ומ"ב (ס"ק כג)]. ואסור לשרות מפה מבעו"י ולעשותה כמין כלים נגובים ולהצטנן בה ביוה"כ, כי יש לחוש שלא תנגב יפה ויבא לידי סחיטה. [רמ"א (שם)]. ועל כן אסור להשתמש בממחטות לחות אפי' אינן טופח ע"מ להטפיח. [הגרנ"ק זצ"ל (שם עמ' קלד)]. אבל מותר לקנח ידיו ורגליו ערב יוה"כ במפה ולמחר מעבירה על עיניו כשעדיין לחה קצת מקינוח ידים של אתמול כי בזה לא חוששים לסחיטה. [מ"ב (ס"ק כה)].

לצנן גופו במים

אסור להצטנן בכלים שיש בהם מים, אפילו הם חסרים, בין של חרס בין של מתכות. [שו"ע (שם)]. בשל חרס משום שיש לחוש שהכלי יסלוט המים הבלועים בו ובשל כסף משום שיש לחוש אולי יפול הכלי מידו וישפכו המים שבו. [ט"ז (ס"ק ט)]. אבל אם הכלים ריקים, שלא שייך החששות הנ"ל, מותר. [שו"ע (שם)].

טבילה למי שנטמא

מי שראה קרי, בזמן הזה, ביום הכפורים, אם לח הוא, מקנחו במפה ודיו, ואם יבש הוא, או שנתלכלך גופו, רוחץ מקומות המלוכלכים בו לבד, ומתפלל, ואסור לרחוץ שאר גופו או לטבול, או לשפוך עליו ט' קבין מים, אף על פי שבשאר ימות השנה הוא רגיל לטבול לתפלה. [שו"ע (שם סע' יא) ומ"ב (ס"ק כט)], כי בזמן הזה מעיקר הדין אין צריך טבילה לבעל קרי לא לדברי תורה ולא לתפלה ואין להתיר משום זה איסור רחיצה. [מ"ב (ס"ק ל)].

לבו נוקפו

אדם שדרכו לטבול בכל יומות השנה לקריו בו ביום, ואפילו בזמן הקור הגדול, אם לבו נוקפו מאד ומבולבל הרבה בהיותו בלי טבילה, יש מקום להתיר לו לטבול לקריו. אבל סתם אדם ודאי אסור לו. [רב פעלים (או"ח ח"ב סי' סא ד"ה ועוד יש), ועי"ש טעמו. ועי' בשהב"ל (ח"א סי' קסה) שהתיר בהוראת שעה לש"ץ שראה קרי שיטבול כי לוותר שלא יהיה ש"ץ היה בלתי אפשרי כמובן, ועי"ש].

טבילת מצוה

בזמן הזה אסור לאשה לטבול ביוה"כ, אפילו הגיע זמן טבילתה בו ביום. [שו"ע (שם סע' יב)].

רחיצת קטנים

התינוקות מותרים ברחיצה. [שו"ע (סי' תרטז)] אלא שבזמנינו שלא רגילים ברחיצה ואין זה בכלל עינוי לקטן, אם אין התינוק זקוק לכך אין להקל אפי' ע"י עכו"ם. [מ"ב (ס"ק ג)]. ואם התלכלך ביותר מותר לרחצו. ואע"פ שאגב זה נמצא הגדול רוחץ ידיו אין חשש כיון שאין זה רחיצה של תענוג. [עי' במ"ב (סי' תקנד ס"ק יט) ובמחצה"ש (רסי' תרטז)]. וקטן שמחנכין אותו באכילה, מחנכין אותו באיסור רחיצה. [רמ"א (שם)]. ורחיצת פניהם וידיהם של ילדים קטנים שלא לשם תענוג אין להחמיר בה כלל. [הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש ח"ג פכ"ב אות ד)].

רחיצת הפה

אין לרחוץ הפה ואף במקום צער גדול אין להתיר. [רמ"א (סי' תריג סע' ד) ושו"ע (סי' תקסז סע' ג) ומ"ב (שם ס"ק יא)]. ואף במי פה אע"פ שאינו ראוי לאכילה אסור. [הגרנ"ק זצ"ל (חוט שני עמ' קלג)].

במקום חולי

הנצרך לשטוף פיו מחמת מיחוש בגרון (ולאחר מכן פולטו), והוא צריך לעשותו בכל יום, ואם לא יעשהו יהיה לו צער גדול, ולא יוכל להתפלל כראוי, רשאי לעשות כן עם משקה מר. [שבה"ל (ח"ד סי' נד אות ו) והגרש"ז אוירבך זצ"ל (שלי"ש ערכי רפואה ח"ב עמ' רצג) והגרנ"ק זצ"ל (שם עמ' קלג)].

נטילת ידים

שחרית

נוטל אדם ידיו שחרית ומברך על נט״י, ויזהר שלא יטול אלא עד סוף קשרי אצבעותיו. [שו״ע (סי׳ תרג״ג סע׳ ב)]. ונוטל כדרכו בכל השנה ג״פ כיון שבלא זה לא יכול ליגע בידיו לפה ולעינים ולאוזן משום סכנה וגם שסתם ידים מלוכלכות הן בבוקר, שהרי אינו נזהר כל הלילה ממגע בית הסתרים ועל כן לא גרע מאם היה מלוכלך בטיט. ומ״מ פניו לא ירחץ כלל. [מ״ב (ס״ק ג) ושעה״צ (אות ה)]. ולא יכוין להנאת רחיצה רק להעביר הרוח רעה. [רמ״א (שם)].

אחר יציאתו מבית הכסא

אם הטיל מים ושפשף בידו, או עשה צרכיו וקנח נוטל ידיו עד קשרי אצבעותיו (אם אינו מלוכלך למעלה ממקום זה). [שו״ע (שם סע׳ ג) ושעה״צ (אות ט)]. ואם לא קינח ולא שפשף ואין דעתו להתפלל, נח׳ הפוסקים אם מותר לו ליטול ידיו, ועל כן נכון ליגע בחלק המכוסה בגוף (המחייב נטילה) כי באופן זה לכל הדעות מותר לו ליטול ידיו (עד קשרי אצבעותיו). [מ״ב (ס״ק ד) ובערוה״ש (אות ג)]. במה דברים אמורים בליל יוה״כ אחר התפלה אבל ביום שמתפללין כל היום אם הטיל מים אף על פי שלא שפשף או שעשה צרכיו אף שלא קינח מותר ליטול ידיו עד סוף קשרי אצבעותיו. [מ״ב (ס״ק ד)]. ואף בתי כסאות שלנו שהם נקיים דינם כנ״ל. [הגרנ״ק זצ״ל (פ״ה ס״ק כב עמ׳ קלב)].

אחר יציאתו מבית הכסא ולא עשה צרכיו

היוצא מבית הכסא (ולא עשה צרכיו כלל) ינקה ידיו במידי דמנקי (כגון ע״י שפשוף בבגד) בלבד. ואם לבו נוקף מחמת שאינו נוטל ידיו מותר לו ליטול כדי שיהיה יכול להתפלל בדעה מיושבת. [בה״ל (סי׳ תרג״א על סע׳ ג ד״ה ואם רוצה)].

אחר נגיעה במקומות המכוסים

אם נגע בגופו במקומות המכוסים ששם הוא מקום זיעה אפילו לא נגע רק באצבע אחת צריך לרחוץ כל ידו עד קשרי אצבעותיו. ואם נגע בידו בטיט או ברפש א״צ לרחוץ רק מקום המלוכלך בלבד. והיינו אפילו לתפלה. [מ״ב (ס״ק ו)].

לפני התפלה

אם לא עשה צרכיו כלל אין לו ליטול ידים בשביל תפלה בלבד אף שבשביל תפלה בלבד מצוה ליטול ידים מ״מ משום חומר יוה״כ יש לחוש לאותן הפוסקים שוברים שבשביל תפלה בלבד לא תקנו ליטול ידים כ״א בשחרית משום שנעשה כבריה חדשה. [מ״ב (ס״ק ח)].

כהן העולה לדוכן

כהן העולה לדוכן נוטל ידיו כדרכו עד הפרק, אע״פ שהן טהורות, כי רחיצה שאינו מכוין בה לתענוג, מותרת. [שו״ע (סי׳ תריד סע׳ א) ומ״ב (ס״ק א). ועי׳ בכה״ח (אות יד) שה״ה לויים במקום שנהגו].

סוכה

בגוף ובשער

אסור לסוך אפי׳ מקצת גופו. [שו״ע (סי׳ תריד סע׳ א)]. ואף שערו אסור. [ערוה״ש (יו״ד שפא, ו)].

כמה אסור לסוך

איסור זה הוא בדברים שהדרך לסוך בהם כגון שמן וכדו׳. [מ״ב (סי׳ תקנד ס״ק כח וסי׳ תריג ס״ק ב)].

מי בושם / דאורדורנט ספריי

לסוך גופו במי בושם, יש אומרים שאסור משום שהוא כסיכה. [הגרישו״א זצ״ל (אשרי האיש ח״ג פע״א אות ט) ואור לציון (ח״ד פי״ב אות ט)]. וש מקילים אם יש צורך גמור בכך כי אין זה בכלל סיכה. [הגרשז״א זצ״ל (הליכ״ש פי״ד סוף הגה 56)].

סבון נוזלי

אין בשימוש בסבון נוזלי משום סיכה (אולם משום איסור רחיצה יש בו). [אור לציון (שם אות ה)].

דוחה יתושים

מותר לשים נוזל/קרם וכדו׳ (באופן שאין משום איסור ממרח) דוחה יתושים על הגוף אם יש צורך בכך. [שאין זה בכלל סיכה כי אין כוונתו שיבלע בבשרו, ואין זה לתענוג. וכ״כ בשבת שבתון (עמ׳ שי׳)].

קרם למניעת מכת שמש

מותר לתת משחה (באופן שאין משום איסור ממרח) למנוע מכת שמש. [שבת שבתון (עמ׳ שי בהגה) כיון שהיא סיכה למנוע מחלה].

איפור

יש אומרים שיש באיפור משום איסור סיכה (ובלא״ה יש בו משום מלאכת צובע - ואיפור שיש בו משחה וכדו׳ אסור משום סיכה ומשום ממרח). [נטעי גבריאל (ביהמ״צ ח״ב פע״ג אות ה) בשם בעל האג״מ שנקט שיש בסתם איפור משום סיכה].

לצורך חולה / מחמת פצעים

חולה, אפילו אין בו סכנה רשאי לסוך. [שו״ע (סי׳ תריד סע׳ א)]. וכן מי שיש לו חטטין בראשו וכו׳, רשאי לסוך. [שו״ע (שם)], והיינו דוקא במקום שנוהגין לסוך בחול אפילו איש בריא אבל במקום שאין נוהגים לסוך בחול איש בריא אסור לסוך ע״ג חטטין בין ביום טוב ובין בשבת כי מוכח שעושה משום רפואה. [מ״ב (ס״ק ב). וכתי הגרי״ז (אות א) שהקילו לצורך חולה משום שאצלם אין הסיכה לשם תענוג כלל. ובדרך זה כתי הכה״ח (אות ג) והוסיף עוד טעם, מפני שבכה״ג לא גזרו רבנן].

כלה תוך ל׳ לנישואיה

כלה, כל ל׳ יום אחר נשואיה מותרת לסוך פניה, כדי שלא תתגנה על בעלה. [מ״ב (סי׳ תקנד ס״ק כט) לענין ת״ב. ועי״ש בשעה״צ (שם) שמשמע שה״ה לענין יוה״כ. ועי׳ בשבת שבתון (עמ׳ שיא)]. ומ״מ זה היה בזמניהם שלא היו בבהכ״נ כל היום, אבל בזה״ז שנמצאים במשך היום בבית הכנסת וממילא אינו רואה אותה לא נוהגין בזה היתר. [מ״ב (סי׳ תריג ס״ק כו)].

קטנים

התינוקות מותרים בסיכה. [שו״ע (סי׳ תרטז)]. אלא שבזמנינו שלא רגילים בסיכה, אם אין התינוק זקוק לכך אין להקל. [מ״ב (שם ס״ק ג)]. ומכל מקום קטן שמחנכין אותו באכילה, מחנכין אותו באיסור סיכה. [רמ״א (שם)].

נעילת הסנדל

נעלי עור

אסור לנעול סנדל או מנעל של עור. [שו״ע (סי׳ תריד סע׳ ב)]. ואסור אפילו לטייל בו בבית מטה למטה. [מ״ב (ס״ק ז)]. ואף אם עומד במקומו אסור. [כן מוכח מהרמ״א (שם סע׳ ב) וכן הוכיח החלקת יעקב (ח״א או״ח סי׳ ב). ועי׳ באו״א מבוטשאטש (סי׳ תריג על סע׳ א) אם איכא בכה״ג איסור תורה]. וכן לנעול מנעל ברגל אחד אסור. [בה״ל (רסי׳ תריד ד״ה אסור לנעול)].

נעלי גומי וכדו׳

נעליים של גמי או של בגד או של שאר מינים, מותר אפי׳ לצאת בהם לרה״ר. [שו״ע (סי׳ תריד סע׳ ב)]. כי כל שאינו של עור אינו נקרא מנעל אלא מלבוש. [מ״ב (ס״ק ה)]. ועי׳ בסמוך.

נעלי גומי נוחים

יש מאחרונים שמחמירים בשל עץ אפילו אינו מחופה עור. וכן יש מחמירים שלא לצאת במנעל העשוי מלבדים או גומי ועשוי כמנעל שלנו והוא מגין על רגל ואינו מרגיש כלל שהוא יחף ולאו בכלל עינוי הוא. ולמעשה אף שאין למחות ביד המקילין, מ״מ מי שאפשר לו נכון להחמיר בזה ולילך בנעלי בד רכות באופן שירגיש הקרקע למטה ברגליו ומרגיש שהוא יחף. אכן אם צריך לצאת החוצה נכון יותר שילבש אלו ולא מנעלים של עור שיש בהם איסור מדינא משא״כ אלו שהם רק משום חומרא. [מ״ב (ס״ק ה) ושעה״צ (אות ה)]. והמנהג להקל. [הגרשז״א זצ״ל (הליכ״ש מועדים פ״ה אות ה והגה לא) כיון שאנו כאיסטניסים לענין זה לא נהגינן חומרא בדבר. וכן פסקו בעל השבט הלוי (מבית לוי ח״ג עמ׳ מא) והגרישו״א זצ״ל (ח״ג פכ״ב אות ז)]. ואף המחמיר בדבר א״צ ללכת יחף ממש. [בה״ל (שם ד״ה או של) דלא כב״ח].

נעל מעורב בעור

נעל מחומר שאינו של עור אבל מחופה הוא בעור מלמעלה או למטה, אסור. [שו״ע (סי׳ תריד סע׳ ב) ומ״ב (ס״ק ו)]. [מ״ב (סי׳ תקנד ס״ק לא)]. ומ״מ נעלים סינטטיות שרק הרצועות מעל כף הרגל עשויות מעור, מותר לנועלן באופן שרצועות העור אינם נוגעים ברגליו. [הגרישו״א זצ״ל (אשרי האיש פע״א אות יב)].

נעלים הנראים נעלי עור

נעלים סינטטיות דמויות עור מותר לנועלם משום שבזמנינו אין בהן משום מראית העין, כי כולם יודעים שיש נעלים כאלו בשוק. [הגרישו״א זצ״ל (אשרי האיש פע״א אות יב)]. ואם הם נראים ממש כנעלי עור יש לאסור משום מראית עין. [מנח״ש (תנ׳ סי׳ נג אות ג). ודעת הגרישו״א זצ״ל (הלכ׳ חג בחג פכ״ג הגה 48) דנעליים סינטטיות שרגילים לנועלן בכל ימות השנה אסורים מן הדין ביוה״כ ות״ב].

יולדת תוך ל׳ יום/חולה שאין בו סכנה

החיה, כל שלשים יום מותרת לנעול את הסנדל, כי עד אותו הזמן הצינה קשה לה. [שו״ע (סי׳ תריד סע׳ ג) ומ״ב (ס״ק י)]. וכן הדין לחולה אפילו אין בו סכנה, וכן מי שיש לו מכה ברגליו. [שו״ע (שם)]. וכן הדין לכל מי שהצינה קשה להם. [מ״ב (שם). ועי׳ בבה״ל (שם ד״ה והוא אסטניס)]. ומכל מקום בזמנינו שאפשר במנעלים שאינן של עור יש להחמיר בדבר. [הגרשז״א זצ״ל (הליכ״ש פ״ה אות כ). אולם דעת הגרנ״ק זצ״ל (חוט שני עמ׳ קלח) שאף בזמנינו מותר ליולדת ולחולה לילך עם נעלי עור כי אחרי שחז״ל קבעו שזה מותר א״צ לחפש תחליפים למנעל הרגיל].

טלטול נעלים ממקום למקום (דין מוקצה)

נעלי עור גם אם אינו עתיד להשתמש בהם ביום אינם בכלל מוקצה. [כי ראוים בשימוש במצבים הנ״ל. וכן פסק הגרנ״ק זצ״ל (חוט שני יוה״כ עמ׳ קלז). וכן צידד הגרשז״א זצ״ל (פ״ה אות כא)].

להיזהר מנגיעה בנעלים

יש להשתדל שלא יגע בנעלים כי אם ע״י בגד, כדי שלא יצטרך ליטול ידיו, ואם נגע בהם שלא ע״י בגד צריך ליטול ידיו במקום שנגע בהן. [מ״ב (ס״ק יד)]. וכ״ז לענין נעלי עור אבל נעלי גומי י״א שאין צריך ליטול ידים אף בכל השנה כי דוקא בשל עור יש חובה ליטול. [ערך שי (סי׳ ד) והחזו״א (ארחות רבנו ח״ג עמ׳ קפו)]. ויש מחייבים אף בזה. [בן איש חי (דברים אות כא)].

קטנים

התינוקות אסורים בנעילת הסנדל, שאין זה ענוי לקטן אם לא ינעל נעלי עור. [שו״ע (סי׳ תרטז סע׳ א)]. ומכל מקום אם הקטן יצטער בשל ההליכה בלא נעליים, כגון שמזג האויר הוא קריר ואפשר שיצטנן, או שיש לחשוש שידרוך על קוצים וכדומה, ואין לו נעליים שאינם נעלי עור, מותר לו לנעול אף נעלי עור, וגם מותר לגדול להנעילם לו, אם הקטן אינו יכול לעשות כן בעצמו. [הגרשז״א זצ״ל (חינוך הקטנים למצוות הגה קצה-קצו)].

פרישות

פרישה ושאר הרחקות

יום הכיפורים אסור בתשו״מ בין בלילה בין ביום, ועל כן דינה כאלו היא נדה. [שו״ע (סי׳ תרטו סע׳ א)]. וחייבים בשאר ההרחקות שנתבארו ביו״ד סימן קצ״ה. [מ״ב (ס״ק א) וכה״ח (אותיות ג-ד)], בין בלילה בין ביום. [מ״ב (שם) ושעה״צ (סי׳ תקנד אות מד) דלא כהט״ז שמקיל בנגיעה ביום. וכן פסק הבא״ח (וילך אות טו) אלא שלאיזה צורך יש לסמוך להקל. והכה״ח (אות ב) החמיר בכל ענין].

נטמא

הרואה קרי בליל יוה״כ יזאג כל השנה. ודוקא כשלא היה מחמת רוב אכילה ושתיה או מחמת הרהור וכדו׳. ואם עלתה לו שנה מובטח לו שהוא בן העולם הבא. [שו״ע (שם) ומ״ב (ס״ק ג)]. ומ״מ דברים אלו אמורים במי שאירע לו הדבר שלא מחמת טבעו כלל, כגון מי שנשוי ובן מ׳ שנה ומעלה ומלא בתורה ויראה. [הגרי״ק זצ״ל (קריינא דאגרתא ח״א סי׳ קסה-ו)].

מוצאי יום הכפורים

נטילת ידים

לאחר מעריב יש ליטול ידים עד הפרק. [הגרשז״א זצ״ל (פ״ד הגה יג) ומה שאין נוטלין לפני תפלת מעריב היינו מפני שסומכין בדיעבד על מה שנוטלין בבוקר עד קשרי האצבעות, וגם הואיל ויש שמקדימין להתפלל ערבית מבעו״י לכן מקפידין לא ליטול ידים אלא לאחר מעריב].

שתיית מים לפני הבדלה במוצאי הצום

אף אחר שעבר זמן תוספת יוה״כ, לא יאכל ולא ישתה עד שיבדיל על הכוס כמבואר להלן. [מ״ב (שם ס״ק ג)]. ומכל מקום מי שצמא מותר לו לשתות מים לפני שיבדיל, ויאמר לפני כן ״ברוך המבדיל בין קודש לחול״. [הגרשז״א זצ״ל (שש״כ פס״ב אות כה והגה נט) והגרישו״א זצ״ל (אשרי האיש ח״ג פכ״א אות כח)].

אשה הצריכה לאכול לפני שיגיע בעלה מבית הכנסת

אשה שבעלה שוהה בבית הכנסת, וקשה לה התענית, כיון שלהלכה העיקר כדעת הפוסקים שנשים חייבות בהבדלה, יכולה להבדיל בעצמה ותשתה מהכוס כדין. [שבט הלוי (ח״ד סי׳ נד אות ז) ושש״כ (פס״ב הגה פו)].

הבדלה על הכוס

מבדילין על הכוס בהבדלה במוצאי יוה״כ. [שו״ע (סי׳ תרכד סע׳ ג)].

בשמים

לא מברכים על הבשמים. [שו״ע (שם) ושכנה״ג (הגה״ט סי׳ רצז אות ב)].

נר

מברכים על הנר במוצאי יוה״כ. [שו״ע (סי׳ תרכד סע׳ ד)]. וי״א שאף חוזרים אחריה. [שו״ע (רס״י רצח)]. ואין לברך על אש שנוצר עכשיו במוצאי יוה״כ. [שו״ע (סי׳ תרכד סע׳ ד) ומ״ב (ס״ק ז)].

✉ לקבלת גליון מורחב "הלכות מצויות ליום הכפורים" ניתן לשלוח בקשה לדוא"ל amikta@amikta.co.il

הגליון נתרם לרפו"ש של חנה דינה בת צירל בתושח"י – לשאלות והערות ניתן להתקשר לפל' 052-767-0503

© שמעתא עמיקתא – לקבלת הגליון מדי שבוע בדוא"ל, ניתן לשלוח בקשה לכתובת הנ"ל